16/02/2019

Ἡ φαρισαϊκὴ δομὴ τῆς ψυχικῆς συγκρούσεως

/ Ορθόδοξες Προβολές

Του Κορναράκη Ιωάννη

(Ομοτίμου Καθηγητού Ποιμαντικής Ψυχολογίας και Εξομολογητικής Πανεπιστημίου Αθηνών)

Μία βασικὴ δομὴ τῆς ψυχικῆς συγκρούσεως εἶναι καὶ ἡ φαρισαϊκή. Τὰ κεντρικὰ χαρακτηριστικά της “φαρισαϊκῆς” δομῆς εἶναι σὲ πρώτη φάση δύο: ἡ ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ψυχοδυναμικὴ δραστικότητα.

Ἡ ἐξωτερικὴ “φαρισαϊκὴ” συμπεριφορά: Ἡ φαρισαϊκὴ δομὴ τῆς ψυχικῆς συγκρούσεως ἐκφράζεται μὲ τὰ ἑξῆς ἰδιαίτερα στοιχεῖα.

1) Μὲ πληθωρικὴ εὐσέβεια ἢ τήρηση τῶν θρησκευτικῶν τύπων. Στὴ συμπεριφορὰ τοῦ Φαρισαίου κυριαρχεῖ ἡ ἀγχώδης τάση γιὰ βίωση καὶ πλήρωση κάθε

θρησκευτικοῦ “τύπου”, ποὺ θεωρεῖται ἀπαραίτητος γιὰ τὴν αὐτοβεβαίωση τῆς θρησκευτικῆς ὑπεροχῆς. Ὁ Φαρισαῖος ἔχει τὴ δίψα τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος.

2) Μὲ διακήρυξη τῆς θρησκευτικῆς ὁλοκληρώσεως. Ἡ Φαρισαϊκὴ δομὴ τῆς ψυχικῆς συγκρούσεως ὠθεῖ πρὸς διακήρυξη τῆς θρησκευτικῆς ὁλοκληρώσεως. Ὁ φαρισαῖος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ βεβαιώσει τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση αὐτὴ καὶ μάλιστα νὰ τοὺς πείσει. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ χρησιμοποιεῖ τὴ στατιστική. Τὰ βιωματικὰ στοιχεῖα τῆς εὐσέβειάς του ἀντικειμενοποιοῦνται μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ μποροῦν νὰ μετρηθοῦν καὶ νὰ ἀξιολογηθοῦν.

3) Μὲ σύγκριση τῆς ἀτομικῆς θρησκευτικότητας μὲ ἐκείνην τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ὁ Φαρισαῖος δὲν εἶναι κοινωνικὸς μὲ τὴ βαθύτερη σημασία τῆς λέξης αὐτῆς. Ἔχει ὅμως ἀνάγκη τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους γιὰ νὰ βεβαιώσει τὴ θρησκευτική του ὑπεροχή. Ἂν καὶ ἀπομονώνεται γιὰ νὰ προβάλλει τὴ θρησκευτική του ὑπεροχή, συγχρόνως ἐπικαλεῖται τὶς ἀδυναμίες καὶ τὶς ἐλλείψεις τῶν ἄλλων ἀνθρώπων γιὰ νὰ βιώσει τὴν ἱκανοποίηση τῆς θρησκευτικῆς του αὐτάρκειας.

Ἑπομένως ἔχουμε καὶ λέμε: Τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ συνθέτουν τὸ “προσωπεῖο” τῆς φαρισαϊκῆς συμπεριφορᾶς εἶναι, ἡ δίψα τοῦ βιώματος, ἡ ἀντικειμενοποίηση τῶν βιωματικῶν στοιχείων τῆς εὐσέβειας, καὶ ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους (μὲ τὴ σύγκριση).

Τὸ προσωπεῖο αὐτό, ὡς συμπεριφορὰ δίνει τὴν ἐντύπωση τῆς αὐτάρκειας ἀπὸ κάθε ἄποψη. Ὁ Φαρισαῖος εἶναι ὁ ὑπερήφανος (ὑπεροπτικὸς ἢ ταπεινολόγος) ἄνθρωπος ποὺ ἔχει “ἥσυχη” (θρησκευτικὴ) συνείδηση, γιατί εἶναι ὁλοκληρωμένος καὶ τέλειος. Εἶναι λοιπὸν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους, γιατί ἡ ὑπαρξιακή του προοπτικὴ συμπίπτει μὲ τὴν εἰκόνα ποὺ ἔχει σχηματίσει γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ἑπομένως τὸ προσωπεῖο του (ἡ συμπεριφορὰ του) ταυτίζεται μὲ τὴν “ἰδεατὴ” εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ ἐξωτερικὴ αὐτὴ εἰκόνα τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Φαρισαίου δίνει τὴν ἐντύπωση ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς δὲν ἀντιμετωπίζει ὑπαρξιακὰ προβλήματα. Ὅτι δὲν βιώνει ἐσωτερικὲς συγκρούσεις. Ὅτι στὴ ζωὴ του ὅλα πᾶνε καλά.Δὲν αἰσθάνεται ὅτι τοῦ λείπει κάτι. Καὶ ὅτι δὲν ἔχει νὰ ζηλέψει τίποτα ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Ἐν τούτοις ὅμως, ὅλα αὐτὰ τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦν συμπτώματα ποὺ ἐκφράζουν τὴ βιούμενη ψυχικὴ σύγκρουση. Τὸ “τέλειο” προσωπεῖο ὑπογραμμίζει μιὰ βιωματικὴ ἀκαμψία. Ἡ ἀκαμψία αὐτὴ ἐξάλλου κατανοεῖται ὡς ἔκφραση μὴ συνειδητῶν καὶ μάλιστα ψυχαναγκαστικῶν διεργασιῶν.

Ποιὸ εἶναι ὅμως τὸ πρόβλημα ποὺ βιώνει ὁ Φαρισαῖος;

Τὸ ἄτομο ποὺ συμπεριφέρεται μὲ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ αὐτάρκεια καὶ ἔχει “μεγάλη

ἰδέα” γιὰ τὸν ἑαυτό του, βιώνει κατ’ οὐσίαν μία βαθιὰ ἀπογοήτευση γιὰ τὴν ἀδυναμία του νὰ εἶναι αὐθεντικὰ τέλειο. Ἡ αὐτάρκειά του λοιπὸν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀπωθήσεως αὐτῆς τῆς ἀπογοήτευσης καὶ κυρίως τῆς ἀπωθήσεως τῆς ἐνοχῆς του γιὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ὑπαρξιακῆς του προοπτικῆς. Ὁ Φαρισαῖος ἀγωνίζεται γιὰ μιὰ αὐτοδικαίωση. Προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ δικαιωθεῖ ἐνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ του, τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅπως διαβεβαίωσε ὁ Κύριος ὅτι “δὲν κατέβη δικαιωμένος” ἀπὸ τὸ Ναό, δείχνει ὅτι ἡ ἐσωτερικότητά του ἦταν “ἐκ διαμέτρου” ἀντίθετη πρὸς τὴν φαινομένη ψυχολογικὴ αὐτάρκεια καὶ ἠρεμία. Ἡ προσπάθεια νὰ δείξει ἢ νὰ διακηρύξει τὴν τελειότητά του ἀποκαλύπτει τὸ δραστικὸ ἐνοχικὸ ἄγχος, ποὺ σὰν βασικὸ ψυχοδυναμικὸ κίνητρο, ὁδηγοῦσε “ἀναγκαστικὰ” στὴ σύνθεση καὶ κατασκευὴ τοῦ φαρισαϊκοῦ προσωπείου.

Ἔτσι ἡ ἐξωτερικὴ φαρισαϊκὴ συμπεριφορά, ὡς σύνθεση ἐπὶ μέρους συμπτωμάτων, μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ἐνοχικὴ ἐσωτερικότητα τοῦ φαρισαίου. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ αὐτῆς τῆς ἐσωτερικότητας εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Αἴσθημα ἀνασφάλειας: Τὸ αἴσθημα αὐτὸ προδίδεται στὴν ὅλη συμπεριφορὰ τοῦ φαρισαίου καὶ μάλιστα στὴν προσπάθειά του νὰ ὑπογραμμίσει τὴν ὑπεροχὴ του ἔναντι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἡ σύγκριση μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀποτελεῖ κατ’ οὐσίαν προσπάθεια ψυχαναγκαστικῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ ὁρισμένα ἐρείσματα. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι εἶναι τὰ ἐρείσματα αὐτά, ποὺ μποροῦν νὰ στηρίξουν τὴν τελειότητά του, γιατί συνήθως εἶναι κανεὶς τέλειος σὲ κάτι ἐν σχέσει μὲ ἄλλους ποὺ δὲν εἶναι τέλειοι.

Ἀλλὰ βέβαια τὸ εἰδικότερο πρόβλημα ἐδῶ εἶναι ἡ ἀπορία ποὺ γεννᾶται εὔλογα. Ἀπὸ τί ἄραγε θέλει νὰ ἀσφαλισθεῖ ὁ Φαρισαῖος; Ἡ διαφορετικά, ἀπὸ τί ἀπειλεῖται ὁ Φαρισαῖος; Ὁ Φαρισαῖος ἀπειλεῖται ἀπὸ μία συνειδητοποίηση τῆς προσωπικῆς του ἐνοχῆς γιὰ τὴν ἀδυναμία του καὶ (ἀνικανότητά του) νὰ προχωρήσει σὲ μία γνήσια καὶ αὐθεντικὴ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ὁλοκλήρωση. Ἂν ἔφθανε, γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο, στὴ συνειδητοποίηση αὐτή, θὰ κατέρρε τὸ οἰκοδόμημα τῆς πλασματικῆς (ἰδεατῆς) εἰκόνος τοῦ ἑαυτοῦ του. Αὐτὸ ὅμως θὰ ἐσήμαινε γι’ αὐτὸν πραγματικὴ καταστροφή. Ἔτσι μὲ τὴν σύγκριση προσπαθεῖ νὰ ἐξασφαλισθεῖ, βεβαιώνοντας τὸν ἑαυτό του ὅτι, ἀφοῦ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι εἶναι κατώτεροί του, αὐτὸς εἶναι κάτοχος μιᾶς τελειότητας ποὺ δὲν ἀφήνει χῶρο γιὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς.

Ἀλλὰ βέβαια τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ἀνασφάλειας τοῦ φαρισαίου συνδέεται περισσότερο μὲ τὸ φόβο ποὺ ἔχει ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του. Βασικὰ φοβᾶται τὸν “γυμνὸ” (Γεν.3,7) ἑαυτό του καὶ θέλει νὰ καλύπτεται πίσω ἀπὸ τὶς πλάτες τῶν ἄλλων ἀνθρώπων γιὰ νὰ μὴ βλέπει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του.

2) Αἴσθημα μειονεκτικότητας καὶ κατωτερότητας: Κάθε ὑπερβολὴ στὴν ἀνθρώπινη

συμπεριφορὰ ἀποτελεῖ συνήθως σύμπτωμα μιᾶς ἀντιστοίχου ἀνεπάρκειας. Ὁ Φαρισαῖος ἐκδηλώνει ἕνα ἔντονο αἴσθημα ὑπεροχῆς, ποὺ θέλει νὰ ἀναπληρώσει (ἢ νὰ καλύψει) ἕνα ἰσχυρὸ αἴσθημα μειονεκτικότητος καὶ κατωτερότητος, ποὺ ὑπάρχει καταπιεσμένο στὸ ὑποσυνείδητο.

Πράγματι ἂν ὅπως εἴπαμε τὸ ἐνοχικὸ ἄγχος εἶναι ἐκεῖνο τὸ βασικὸ ψυχοδυναμικὸ κίνητρο, ποὺ κατευθύνει τὴν ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Φαρισαίου πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ σχηματισμοῦ ἑνὸς προσωπείου ὑπεροχῆς καὶ ψυχολογικῆς (ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς) αὐτάρκειας, τότε τὸ ἐσωτερικὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ εἶναι τὰ “ἀνυπόφορα” αἰσθήματα κατωτερότητος, λόγω μὴ αὐθεντικῆς πραγματώσεως τῶν σκοπῶν τῆς ὑπαρξιακῆς προοπτικῆς.

3) Προβολὴ τῆς προσωπικῆς ἐνοχῆς ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων: Ἡ καθολικὴ περοφρόνηση τοῦ Φαρισαίου ἔναντι ὅλων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ μάλιστα ἡ συνόψιση αὐτῆς τῆς περοφρονήσεως στὸ πρόσωπο ἑνὸς συγκεκριμένου ἀτόμου, ἀποκαλύπτει τὴ βαθύτερη ψυχική του ἀνάγκη. Καὶ ἐδῶ τὸ ὑπερβολικὸ στοιχεῖο (“οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων) ἀποτελεῖ σύμπτωμα μιᾶς βαθειᾶς σύγκρουσης.

Ὁ Φαρισαῖος συγκρούεται μὲ τὴν ἐνοχή του καὶ αὐτὴ τὴν ἐνοχή, ἐπειδὴ τὴν ἀπωθεῖ, τὴν προβάλλει στὴν καθολικὴ ὀθόνη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄξιοι περιφρονήσεως, γιατί ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀπέτυχαν νὰ πραγματώσουν τὴν ὑπαρξιακή τους προοπτική. Εἶναι ὅλοι τους ἅρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί. Ἡ ἀπολυτοποίηση τῆς ἐνοχικῆς καταστάσεως ὅλων τῶν ἀνθρώπων λειτουργεῖ στὶ πεδίο τῆς συνειδήσεως τοῦ Φαρισαίου, ὡς ψυχολογικὴ ἀναπλήρωση τῆς ἀνάγκης γιὰ αὐτοδικαίωση.

Ἡ ἀπωθούμενη ἠθική του συνείδηση προκαλεῖ τόσο ἔντονο ἐνοχικὸ ἄγχος ὥστε μόνο ἡ ἀπολυτοποίηση αὐτὴ νὰ “ἀναπαύει” ψυχολογικὰ τὸν Φαρισαῖο ποὺ συγκρούεται ἀσυνείδητα μὲ τὴν ἀνεκπλήρωτη ὑπαρξιακή του προοπτικὴ (καθ’ ὁμοίωσιν). Ἀλλὰ τὸ ἰδιαίτερο “σύμπτωμα” τῆς ψυχικῆς συγκρούσεως, ποὺ βιώνει ὁ Φαρισαῖος στὴν περιοχὴ τοῦ ἐνοχικοῦ πεδίου εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἐπιθετικότης του ἐναντίον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ συγκεκριμένα τοῦ τελώνη. Ἡ προβολὴ δηλ. τῆς ἐνοχῆς του στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἐνεργεῖται μὲ τὸ πνεῦμα μίας ἐπιθετικότητας.

Ὁ Φαρισαῖος εἶναι πράγματι ἐπιθετικός, ὅταν συγκρίνεται μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Αὐτὸ ἀκριβῶς καθιστᾶ ὕποπτη τὴν αὐτοδικαίωσή του καὶ τὴν προσπάθειά του νὰ ἀποδείξει τὴν ἠθική του ὑπεροχή. Ἡ ὑπεροχὴ του αὐτὴ δὲν ἔχει “προσωπικὴ” αὐτάρκεια. Γιὰ νὰ σταθεῖ χρειάζεται ὅπως εἴπαμε τὶς “πλάτες τῶν ἄλλων”. Τοὺς φορτώνει λοιπὸν τὴν προσωπική του ἐνοχὴ (μὲ τὸν ἀσυνείδητο “μηχανισμὸ” τῆς προβολῆς) καὶ συγχρόνως ὅμως, μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τοὺς ἐξουθενώνει. Γιατί, ἐξάλλου, τὸ φόρτωμα τῆς ἐνοχῆς σ’ ἕνα ὁποιοδήποτε

“ἀποδιοπομπαῖο τράγο”, ἔχει καὶ τὸ νόημα τῆς καταστροφῆς του.

4) Αἴσθημα ἄγχους καὶ ἀπογνώσεως: Ἡ ἀπολυτοποίηση τῆς ἐνοχικῆς εἰκόνος τοῦ κόσμου (ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἁμαρτωλοί), σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ αἴσθημα τῆς ἀπολύτου αὐτάρκειας (ὁ Φαρισαῖος δὲν ἔχει ἀνάγκη τὸν Θεό), ὑπογραμμίζουν ἀκριβῶς τὸν διάχυτο στὴ φαρισαϊκὴ συμπεριφορὰ ἄγχος. Ἐφ’ ὅσον δὲ τὸ ἄγχος αὐτὸ ἀναβλύζει ἀπὸ τὸ βαθὺ ἐνοχικὸ ὑποστρωμμα, ποὺ στηρίζει τὴ δομὴ τῆς ψυχικῆς συγκρούσεως, ἐκφράζει συγχρόνως τὴν ἀπόγνωση ποὺ βιώνει ὁ φορέας τῆς φαρισαϊκῆς συγκρούσεως. Ἡ ἀπόγνωση αὐτὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ συντριβὴ τῆς ὑπαρξιακῆς του προοπτικῆς μέσα στὸν ἀγώνα τῆς καθημερινότητας.

Τὸ ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς δομῆς τῆς φαρισαϊκῆς συγκρούσεως εἶναι ἡ ΨΥΧΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ, ΒΙΩΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗ (ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ) ΤΗΣ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΟΣ, ΔΗΛ. ΤΗΣ ΙΔΕΑΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΣ. Ο ΦΑΡΙΣΑΙΟΣ ΖΕΙ ΓΙΑ ΝΑ ΕΠΙΔΙΩΚΕΙ ΤΗΝ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ, ΚΑΙ ΝΑ ΚΑΥΧΑΤΑΙ ΟΤΙ ΤΗΝ ΕΧΕΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΑ.

Ὁ “τύπος” τοῦ Φαρισαίου εἶναι ἕνας νευρωτικὸς ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἔχει πολὺ μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ θεωρεῖ τὶς ὑπεροπτικές του ἰδέες σὰν γνήσια ἰδανικά. Μόνο ὅταν εὑρεθεῖ ὁ Φαρισαῖος ἐνώπιον τῆς πραγματικότητος τῆς ἀποτυχημένης ὑπαρξιακῆς του προοπτικῆς ΕΝΔΕΧΕΤΑΙ νὰ ἀφυπνισθεῖ καὶ νὰ ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀλλαγῆς.

Ἐγχειρίδιον Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας, τεῦχος Α΄, Ἐκδ. Κυριακίδη, 1984

Εκ του διαδικτυακού ιστοτόπου Αγίας Ζώνης Πατησίων www.agiazoni.gr